

«КАЧАНІВКА» Національний історико-культурний заповідник

Розташ. у с-щі Качанівка Ічнян. р-ну Черніг. обл. Створ. 1981 як держ. істор.-культур. заповідник на основі палац.-парк. комплексу, закладеного на кошти П. Рум'янцева-Задунайського. Від 2001 — національний. Качанів. ансамбль — один із найбільших, найяскравіших взірців садиб. архітектури України та Європи, суголосний найкращим традиціям світ. палац.-парк. мистецтва. Є єдиною серед укр. садиб Лівобереж. України, що збереглася в автентич. комплексі. Історія «К.» розпочинається наприкінці 1770-х рр., коли арх. М. Мосцепанов спорудив на верх. плато за проектом арх. К. Бланка палац у формах псевдоготики. Двоповерх., прямокут. у плані центр. корпус по боках сполучався з пд. і пн. флігелями. Фасад прикрашали зубчасті фронтони, прямокутні та круглі башти. До палацу з боку гол. в'їзду вела широка алея — гол. вісь парад. частини ансамблю. 1808–24, коли «К.» перейшла у власність Г. Почеки, починається наступ. етап її формування у стилі класицизму. У цей час були добудовані флігелі, галереї, над центр. частиною — купол, оздоблені фасади колон. портиками, закладено садибну церкву. 1824 при *Тарновських* почалася смуга внутр. перебудов. 1828 завершено спорудження Георгіїв. церкви. На новому етапі, який тривав 1866–97, В. Тарновський (молодший) замінив дерев'яні служб. будівлі на муровані, побл. пд. флігеля спорудив водонапірну вежу. 1897, при новому господарі *П. Харитоненку*, розпочався остан. буд. період, зокрема під керівництвом арх. *Г. Шольца* палац обкладено цеглою, збільшено купол, оновлено внутр. приміщення. Зовні декор набув рис неокласицизму. 1912 за проектом арх. *А. Білогруда* зведено пташник (не зберігся). Велику роль в опорядженні садиби відігравали її альтанки, парк. скульптура, огорожа, зимовий сад, а також меблі, численні предмети декор.-ужитк. мистецтва (бронза, кришталь), картинна галерея з портретами укр. полководців та громад. діячів різних епох.

«К.» у 19 ст. була визнач. культур. осередком, місцем спілкування багатьох представників рос. та укр. літ-ри, мистецтва і науки. У «К.» неодноразово (1835, 1837, 1848, 1850) бував М. Гоголь. Саме тут він уперше читав свою повість «Тарас Бульба». Впродовж 1836–38 у садибі проводив вакації художник В. Штернберг і написав свої кращі твори: «Садиба Г. С. Тарновського в Качанівці», «Глінка в Качанівці», «Ярмарок в Ічні», «Альтанка в Качанівці», «Млин у степу», «Гра в піжмурки». У Качанівці, Ічні та навколиш. селах збирав матеріали до картини «Освячення пасок у малоросійському селі», за яку 1838 отримав золоту медаль. Провівши у Тарновських бл. 3-х тижнів, Г. Глінка написав на вірші В. Забіли, який також бував у

«К.», пісні «Не щебечи, соловейку», «Гуде вітер вельми в полі», кантату «Гімн господарю», романси на сл. О. Пушкіна «Нічний зефір», окремі фрагменти опери «Руслан і Людмила» (1838). У «К.» композитор відбирав хлопчиків для придвор. капели (серед них — С. Гулак-Артемівський). Деякі його твори вперше виконано у супроводі місц. кріпос. театру. Сюди приїздив і Т. Шевченко. У травні 1843, під час подорожі Україною, він із С.-Петербурга найперше приїхав у «К.», куди перед цим переслав свою картину «Катерина». Вдруге побував у січні наступ. року, тоді передав копію портрета князя Рєпніна (автор Й. Горгун). Остан. візит Великого Кобзаря датовано 21 серпнем 1859, коли він залишив у альбомі автографів запис: «І стежечка, де ти ходила, колючим терном поросла...». У садиб. парку збереглася галявина, де під віковим дубом поет спілкувався з місц. селянами та кріпос. музикантами. Т. Шевченко присвятив Н. Тарновській (племінниці Г. Тарновського) вірш «Великомученице кумо» (1860). В. Тарновський зібрав у «К.» велику колекцію речей і документів, пов'язаних з життям і творчістю Кобзаря. У серпні-вересні 1854 в маєтку жили О. Маркович і його дружина [Марко Вовчок](#). Влітку 1880 тут перебував *І. Рєпін* зі своїм учнем *В. Серовим*. І. Рєпін працював у «К.» над картинами «Вечорниці» та «Запорожці пишуть листа турецькому султану», використавши для цього унікал. колекцію козац. старожитностей Тарновських. Тоді ж написав кілька портретів В. Тарновського (молодшого). 1888 господарю «К.» надавав велику допомогу в упорядкуванні колекції історик [О. Лазаревський](#). 1893 у Качанів. парку похов. художника Г. Честахівського. У Качанів. альбомі для гостей залишили автографи також П. Куліш, М. Костомаров, М. Максимович, [Г. Барвінок](#), [Л. Жемчужников](#), О. Волосков, А. Горонович, *В. Резанов*, [М. Врубель](#), [М. Бодаревський](#), брати Володимир і Костянтин Маковські, *В. Орловський*, *Д. Яворницький*, М. Маркевич, [Г. Житецький](#), багато ін. відомих митців, вчених, громад. і культур. діячів. Значну частину своїх статків В. Тарновський (молодший), окрім впорядкування «К.» та функціонування її як культур. осередку, витрачав на благодичність, розвиток науки, зокрема укр. історії, видання книг тощо. 1891 за його кошти проводив розкопки на Княжій горі побл. м. Канів (нині Черкас. обл.) історик [М. Біляшівський](#), який виявив велику збірку старожитностей доби Київ. Русі та поперед. періоду. 1891 В. Тарновський (молодший) видав накладом 100 прим. «Офорты Шевченка», що зберігалися в його колекції, 1893 — «Каталог предметов малорусской старины и редкостей коллекции В. В. Тарновского. Вып. 1. Шевченко», 1898 — «Каталог украинских древностей коллекции В. В. Тарновского».

1892–96 він безуспішно прагнув створити в Києві музей на основі своєї колекції (шовіністична міська дума відмовила). Тоді, за порадою О. Лазаревського, В. Тарновський (молодший) звернувся до Черніг. губерн. земства, яке надало згоду. 1902 у Чернігові відкрито Музей укр. старожитностей В. Тарновського, який мав 6 відділів (доістор., князів., козац., місц. історії, Т. Шевченка та книг рукописних і стародруків). У наступ. році Черніг. губерн. земство надрукувало «Каталог музея украинских древностей В. В. Тарновского», який упорядкував [Б. Грінченко](#). Опис «К.» кін. 19 ст. залишив В. Голенко. У маєтку діяв кріпац. театр, працювали майстерні кріпос. вишивальниць. Під час воєн. дій 1918–20 та на поч. 1920-х рр. пограбовано значну кількість худож. цінностей, знищено низку мист. пам'яток, вирубано частину дерев у парку. 1928 Ніжин. окруж. виконком оголосив «К.» заповідником місц. значення, 1963 садибно-архит. ансамбль РМ УРСР взято під охорону держави. 1973 автор. колективом на чолі з [М. Говденком](#) розпочато ґрунт. дослідж. комплексу (архит. заміри, опис, фотографування, зондаж, хім. аналізи та ін.). 1925–35 у «К.» розміщувалося містечко дітей-сиріт (бл. 500 осіб), 1935–41 — колгосп. санаторій на 100 місць, 1941–43 — школа військ. виховання дітей нім. походження з України, 1944–45 — рад. військ. шпиталь, 1945–53 — санаторій для лікування офіцерів-інвалідів, які брали участь у 2-й світ. війні, від 1963 — санаторій для хворих на туберкульоз. Нині ансамбль заповідника складають палац з флігелями (кін. 17 — поч. 20 ст.), водонапірна вежа (при палаці; 2-а пол. 19 ст.), служб. флігелі (на парад. дворі), альтанка М. Глінки з гротом (усі — кін. 18 — поч. 20 ст.), будинок електротехніка (19 — поч. 20 ст.), будинок електро-станції, будинок для робітників (обидва — поч. 20 ст.), телятник, свинарник (обидва — 2-а пол. 19 ст.), стайня для коней, корівник, льодовня, каретня, будинок-квартира зав. двору (усі — поч. 20 ст.), Георгіїв. церква (1816–28). Качанів. парк (пл. 560 га) виник на основі природ. лісу та нараховує понад 50 порід дерев і 30 видів кущових. У формуванні його худож. образу

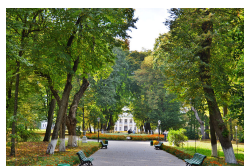
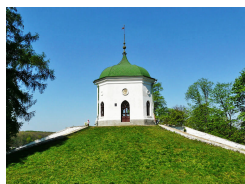
особливу роль відіграють хвойні породи, акліматизовані в лісостепі, — ялина, сосна кедрова, сосна Веймутова, модрина, ялиця сибірська, кипарисовик горіхоплідний. Серед екзотів — бархат амурський, лох вузьколистий, птелея, катальпа. Регулярна частина парку невелика площею, прикрашена клумбами, розташ. на підвищеному плато. Ландшафтна частина значно більша, складається із масивів гаїв і дібров, що чергуються з галявинами та дзеркалами озер (заг. пл. 125,63 га). Тут збереглися парк. мости, гірки Коханья та Вірності, «Романтичні руїни» на березі Великого ставу. В усіх напрямках парк перетинають численні живописні алеї та доріжки. Його також прикрашає значна кількість скульптур. Працівники заповідника проводять наук., пошук., дослідниц., культурно-просвітниц. та експозиц. роботи. 1999 створ. фонд «Друзі Качанівки», який очолила правнучка В. Тарновського (молодшого) Т. Хайт-Тарновська з Великої Британії. Від 2004 тут щорічно проходить Всеукр. фестиваль «Качанівські музи», метою якого є відродження заповід. садиби як своєрід. культурно-мист. осередка. Ген. дир. — В. Буренко (від 2001).

Рекомендована література

1. Олехно А. Шедевр украинского паркостроения // Строительство и архитектура. 1987. № 9;
2. Вечерський В. В. Палацово-парковий ансамбль у Качанівці // ПУ. 2000. № 1;
3. Петренко Г. Національний історико-культурний заповідник «Качанівка». К., 2001;
4. Бушак С. Мистецькі старожитності Качанівки (До 225-річчя заснування Качанів. архит.-парк. ансамблю та 100-річчя Черніг. музею укр. старожитностей В. Тарновського) // ОМ. 2003. № 1;
5. Бушак С., Петренко О. Качанівка – крізь віки // Геолог України. 2004. № 3;
6. Качанівка: Фотоальбом-хроніка. К., 2008.

[С. М. Бушак](#)

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Качанівка Національний історико-культурний заповідник / С. М. Бушак // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2012. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-11368>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).